

'איני דר אלא במקום תורה'

ישראל כו' וילמדו את ישראל⁶ כו', וגם הוזהרנו: 'הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא דבר⁷ ה' בזה⁸; 'את הוית גלי מילף, והוא הוה גלי מלפא' (אתה היית גולה כדי ללמוד והוא היה גולה ללמד לאחרים)⁹.

וכן באור החיים על הפסוק¹⁰ 'כנחלים נטיו' משבח מאוד את הגולה ללמד שם תורה.

וכתב המהרש"א¹¹ על פסוק¹² 'אדם לעמל יולד', לעמ"ל הוא ראשי תיבות 'ללמוד על מנת ללמד'.

וזה לשון החתם סופר¹³: 'חייך קודמין לחיי חברך¹⁴ . . היינו בעניני עוה"ז, אבל בחיי הנצחי, דהיינו בלימוד תורה, חייב ללמד לאחרים, אפילו הוא מבטל עצמו מלימודו מ"מ חייב ללמ[ו]ד עם אחרים . . כי עי"ז שמלמד לאחרים, גם הוא עושה מצוה ומזכה עצמו, ושניהם שוים'.

והמנחת אלעזר¹⁵ מתרץ על קושייתו: 'מה זה פשיטא לי' שלא יקח אלפי אלפים דינרי זהב שידור במקומו, דהא יוכל גם שם לעסוק בתורה יומם ולילה' וכו', כנ"ל – 'ריב"ק לגרמיה הוא דעביד, שהי' דבוק בתורה ביותר . . וכמו בן עזאי¹⁶ ועל כן הי' פטור ממצות אחרות . . וז"ש 'אפילו אתה נותן לי', היינו 'לי' לשיטתי ולדרכי רק בתורה . . כי אחרים אולי יבחרו יותר באלפי אלפים וכו' לעשות צדקה וגמ"ח, משא"כ אני, רק בתורה חשקה נפשי'.

ובספר מעם לועז לאבות (בסוף פירושו למשנה זו) כתב: 'יש כאן רמז ומוסר השכל . . שהאדם עובר

אמר רבי יוסי בן קסמא: פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום.

א"ל: רבי, מאיזה מקום אתה. א"ל: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. א"ל: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות.

אמרתי לו: אפילו אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה. וכן כתוב בספר תהלים¹ . . טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף . . ואומר²: לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות' (אבות ו, ט).

וקשה, איך סירב ריב"ק ללמד, למנוע בר ח"ו, 'הא יוכל גם שם לעסוק בתורה יומם ולילה . . ולעומת זה הרי יהי' לו אלפי אלפים דינרי זהב שיוכל להחזיק ידי תלמידים ות"ח ועי"ז יגדיל תורה . . ולמה דחה זה כלאחר יד בפשיטות³?

ולכאורה זה סותר כל מה שלמדנו לפני זה בכל פרקי מסכת אבות⁴:

'העמידו תלמידים הרבה', 'אוהב את הבריות ומקרבן לתורה', 'כשאני לעצמי מה אני', 'אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך', 'כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת', 'הלומד תורה על מנת ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד', 'בא אברהם אבינו וקבל שכר כולם', 'כל המזכה את הרבים . . זכות הרבים תלוי בו'.

כן ארז"ל: 'הלומד תורה ומלמדה במקום שאין ת"ח דומה להדס במדבר⁵', 'הי' להם (לסנהדרי גדולה) לילך ולקשור חבלים של ברזל במתניהם ולהגביה בגדיהם למעלה מארכובותיהן ויחזרו בכל עיירות

(6) תדב"א רבה פ"א.

(7) במדבר טו, לא.

(8) סנהדרין צט.

(9) ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג ובפנ"מ שם.

(10) במדבר כד, ו.

(11) בחדא"ג לסנהדרין צט:

(12) איוב ה, ז.

(13) תורת משה עה"פ (ויקרא יט, יח) 'זאהבת לרעך כמוד'.

(14) ב"מ סב.

(15) ספר חיים ושלום שם. ועיין ג"כ בספרו דברי תורה רביעאה אות פא.

(16) יבמות סג:

(1) קיט, עב.

(2) חגי ב, ח.

(3) קושיית בעל מנחת אלעזר בספר חיים ושלום פ' צו (ז, א).

(4) ועל הסדר (דלהלן): פ"א מ"א, מ"ב ומ"ד. פ"ב מ"ח. פ"ג מ"י. פ"ד מ"ה. פ"ה מ"ב ומ"ח.

(5) ר"ה כג.

בדרך ופוגע בו היצה"ר ורוצה לחיות עמו בשלום. ואמר לי שרוצה הוא שאהיה מתעסק בענינים הארציים, ואמרתי לו אפילו אתה נותן לי כל כסף וכל זהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה'.

וכבוד ש"ב הגר"ד קוויאט ז"ל¹⁷ תירץ: 'הך מתנה של ההון רב שיתן לו מונח בו ג"כ הסתה של רוחנית גדולה, שהרי בהון רב כזה יכול ליתן ולעשות כל כך גמ"ח וצדקה רבה', אבל השיב לו ריב"ק שרק 'במקום תורה' יוכל לעלות 'ממדריגא למדריגא למעלה למעלה בתורה'.

היינו שריב"ק מאס רק בתאוות הכסף של איש זה, ש'פגע בו' יצה"ר להסיתו ולמשכו לתאוות עוה"ז, אבל אם היה מזמינו אדם כשר היה מסכים.

אבל קשה, למה הפקיר ריב"ק את עתידה הרוחנית של כל אנשי אותה עיר מפני שוטה זה? למה לא ניצל הזדמנות פז זו לילך ולגורר שם, יתעסק בהפצת היהדות ואז יעמיד איש זה על טעותו?

ואכן מצינו להיפך, כשנזדמן לו לרבי אלעזר ברבי שמעון 'אדם אחד שהיה מכוער'¹⁸ ביותר, וביזהו ואמר לו: 'כמה מכוער אותו האיש, שמא כל בני עירך מכוערין כמותך', לסוף התחרט על שדחאו בשתי ידים, ויצא ולימד בביהמ"ד: 'לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז.'¹⁹

ואם יש לקרב גם איש 'מכוער' כזה, כל שכן שאין לבטל ולדחות בקשתו של אדם מנומס ומוקיר רבנו, שהקדים לו שלום, וגם כיבדו וקראו 'רבי'?

חוב לעצמו כשמזכה לאחרים

ולכן עלינו לעיין וללמוד סיפור חייו של ריב"ק בש"ס, להכירו כאילו בעל השמועה עומד לפנינו:²⁰

'תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך ר"ח בן תרדיון לבקרו. א"ל: חנינא אחי, אי אתה יודע

(17) סוכת דוד לאבות. כן הראני בני הרב אפרים שי' בדברי הספד של הגר"מ סלומון שליט"א שנדפס בזכרון אהל דוד על הגר"ד פראסט ז"ל שנפטר ל"ע בתאונה ליד אֶלְבָּאָנִי.

(18) רבינו פירש, 'מכוער' ברוחניות – לקו"ש חט"ו ע' 125. וש"נ.

(19) תענית כ. ואילך. פרש"י ותוס' שם שאותו אדם אליהו הנביא היה, ונתכוין להוכיחו שלא ירגיל בדבר.

(20) עיין ירושלמי שבת פ"א ה"ב. שקלים פ"ב ה"א. יל"ש ואתחנן ד, ט.

שאומה זו מן השמים המליכה . . ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים . . אמר לו: מן השמים ירחמו. א"ל: אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו?²¹

וקשה, וכי שולל ריב"ק מעלת מסירת נפש שכולנו אומרים בק"ש פעמיים בכל יום 'בכל מאדך',²² שנצטער רבי עקיבא כל ימיו 'מתי יבוא לידי ואקיימנו'²³?

ומהי כוונת: 'רבי, מה אני לחיי העוה"ב? א"ל: כלום מעשה בא לידך. א"ל: מעות של פורים נתחלפו לי במעות צדקה וחלקתים לעניים. א"ל: אם כן מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי' – למה נתפעל כ"כ מזה שהוסיף רחב"ת ליתן לצדקה?

'מחלקך יהא חלקי'

ולענ"ד יש לבאר²⁴ שריב"ק לא היה בטוח אם רחב"ת מוכן באמת להפקיר עצמו כדי לזכות אחרים, אולי רק השלה עצמו ש'מן השמים ירחמו' וינצל, 'שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושיין לו נס'²⁵,

ולכן שאל ריב"ק את רחב"ת אם כבר נתנסה בפועל בדבר כזה, האם הפסיד פעם זכות קיום מצוה בעצמו ע"י השתדלותו כדי לזכות לאדם אחר?

ועל זה ענהו רחב"ת במעשה שהי', שאכן הפסיד סעודת פורים שלו כדי לזכות יותר מתנות לאביונים.

(21) ע"ז יח.

(22) דברים ו, ה.

(23) ברכות סא:

(24) באופן אחר – בס' בדרך האבות למשנתינו (ע' צב ואילך) מביא את המכתב מאליהו (ח"ג ע' 107), וגם אגרת המכתב מאליהו לתלמידיו (ח"ד ע' 322) שמביא בשם אביו (ר' שמחה זיסל זיו, ה'סבא' מקלם) לתרץ מענה הנ"ל של רחב"ד לריב"ק: 'מעות של פורים נתחלפו לי במעות צדקה וחילוקתים [כולם] לעניים', ש'הדבר תמוה, האם לא די במסירת נפש כזו לזכות לעוה"ב, ועוד, מה השיבו מעות של . . וכי מעשה קטן זה גדול הוא ממסירות הנפש ללמד תורה לרבים? מה ראה איפוא ריב"ק להשיבו 'אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי'! משום מה התפעל כל כך ממעשה קטן זה . . וכי זה שכל עושרו איננו נחשב לו למאומה לעומת תועלת רוחנית, יש לו להתפעל ממעשה קטן של מעות פורים הנ"ל?'; 'המעשה שלא קיבל 1,000,000 [אלף אלפים (מיליון)] דגרי זהב זה לא היה כלום בעיניו, אך ממה נתפעל ועל מה אמר 'מחלקך' כו'. ע"ש מה שהאריך לבאר בזה.

(25) רש"י אמור כב, לב, מת"כ עה"פ.

'אף מי שיודע כבר מסכת אחת ואפילו סדר שלם, הוא קודם ללמוד סדרים האחרים מללמד האחרים אף אותה המסכת. . הוריתי שכל ת"ח, אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד, מחויב ללמוד מקצת זמן גם עם אחרים, אף שמתבטל מתורת עצמו.³⁷

נדר על דעת רבים שאין לו התרה!?

והנה אולי היה אפשר ליישב הסתירה, שכמה שנים לאחר שדחה את הצעת מיליוני דינרי זהב וכו' בפרק 'קנין תורה', אז שינה ריב"ק את דעתו והשקפתו, ובא לידי הכרה שאינו מספיק להסתגר במקום תורה וללמוד בעצמו,

ואכן טוב ונכון ללמד לאחרים ולהתעסק בהפצת תורה, שלכן לסוף הלך ללמד תורה לתלמידים בעיר רומי, כדלהלן, מקום שאסרה המלכות להקהיל קהילות ברבים עד שהוצרך להזהיר את רבי חנינא בן תרדיון מללמד ברבים.

נמצא לפי זה, שסירובו המפורסם של ריב"ק במסכת אבות, השגורה בפי כל, היתה רק 'משנה ראשונה' בצעירותו, ולאידך, מסקנתו לפועל שלפני פטירתו 'טמונה' היא בגמרא אי-שם במסכת ע"ז.

אבל אין דבר זה פשוט לחזור על דבריו הראשונים, שהרי הכריז ריב"ק כאן בתוקף: 'אפילו אתה נותן לי. . איני דר אלא במקום תורה', שהרי הוא כעובר על איסור 'לא יחל דברו'³⁸!

ואף אם מצא לו איזה פתח של חרטה, לא תועיל לו התרת חכם להתיר את נדרו, שפרסום הכרזתו במשנתו זו הוי כמו 'נדר שהודר על דעת רבים' שאין לו הפרה³⁹!?

זולת אם נאמר שהיה בזה צורך השעה והכרח גדול, שדוקא ריב"ק ילך ללמד תורה ברומי (כ'ההוא מקרי דרדקי דאדריה רב אחא על דעת רבים' (שלא ילמד עוד תינוקות), שהחזירו רבינא משום 'דלא אישתכח דדייק כוותיה'⁴⁰), שאז יכול להתיר את נדרו.

(37) שו"ת אגרות משה אהע"ז ח"ד סכ"ו אות ד'.

(38) במדבר ל, ג.

(39) גם למ"ד (גיטין לה): 'נדר שהודר ברבים יש לו הפרה' – שם לו. וברמב"ם הל' שבועות פ"ו ה"ח: 'נדר על דעת רבים אין מתירין לו לעולם'. שו"ע יו"ד הל' נדרים סרכ"ח סכ"א: 'נדר שעל דעת רבים אין לו התרה בלא דעתם'.

(40) גיטין לו. וברש"י.

ואז הודה לו ריב"ק: 'מחלקך יהא חלקי', כלומר, כל ימי היתה עיקר שאיפתי ומאמצי ללמוד ולשגשג לעצמי, לא ללמד לאחר, אבל עכשיו שהנני רואה את תוקף המסירות נפש שלך, פעל זה עלי לחזור מדעתי, ומעתה, הנני מקנא במעלת ה'ללמד' שלך.

שלעת זקנותו, כלשון 'לא היו ימים מועטים עד שנפטר',²⁶ הספיק ריב"ק ללמוד מרחב"ת שעדיף להיטיב לאחרים גם אם הוא עצמו מפסיד, ואז חזר בו מ'משנה ראשונה' שבאבות פ"ו, והעדיף ללמד.

בצעירותו ובזקנותו

שאכן תחילה צריך להתנהג באופן של 'קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים',²⁷ שבתוך מקום תורה ישתמר מהשפעות רעות שבחוץ, 'שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו',²⁸ עד שימלא עצמו בתורה וישמש חכמים כל צרכו,²⁹ כדקדוק הרמב"ם:³⁰ 'מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים' – 'חכם ולא תלמיד, שלימוד לעצמו משנה וגמרא קודם בודאי מללמוד התינוקות מקרא'³¹,

אבל אח"כ: 'פסיק תלמודו ויעשה המצוה כו' שחייב להפסיק תלמודו כדי לקיימן. . ואם אינו עושה כן נמצא שלמד שלא לעשות.³²

וז"ל ספר חסידים:³³ 'טוב שיחזור ההלכה עם אותם שאינם יודעים כ"כ כמותו, כדי שלא ילכו בטלים, משיחזור עם חביריו הדומים לו. . דמלמד עם הארץ תורה מבטל גזירות',³⁴ ורבי פרידא שהיה אומר ד' מאות פעמים ההלכה לתלמיד אחד,³⁵ כי זה דומה למת מצוה שאין לו עוסקים לחזור עמו. . ואע"פ שמפסיד מעט מתורתו, תורתו מתקיימת בידו.³⁶

(26) ע"ז שם.

(27) ב"מ קז: וש"נ.

(28) תהלים צב, יד.

(29) עיין ברכות מז: קונטרס אחרון דלהלן הע' 31.

(30) הל' ת"ת פ"א ה"ב, הובא בשוועה"ר הל' ת"ת פ"א ס"ח.

(31) קו"א להל' ת"ת שם סק"א ד"ה ועד היכן. ועיין ג"כ שם ס"ט.

(32) הל' ת"ת פ"ד ס"ג.

(33) סימן תתקמ"ו.

(34) ב"מ פה.

(35) עירובין נד:

(36) ראה ברכות לה:

קושיית המהרש"א

גם קשה קושיית המהרש"א:⁴¹

'ומיהו מתוך הסוגיא לקמן נראה דבארץ ישראל היה דר רבי יוסי בן קסמא . . ובפרק שנו חכמים קאמר ר' יוסי בן קסמא מעיר גדולה של חכמים וכו' אני, משמע דלאו ברומי היה.'

רבי יוסי בן קסמא הלך לייסד מקום תורה ברומי!

ולכן נראה לענ"ד לפרש את דברי ריב"ק באבות שאמר כן אחרי שנסמך להוראה, שכן בפועל מצינו את ריב"ק מלמד תורה לתלמידים ברומי, כמסופר בגמרא:⁴²

'שאלו תלמידי את רבי יוסי בן קסמא אימתי בן דוד בא . . אמר להם לכשיפול השער הזה,'⁴³ ופרש"י:⁴⁴ 'השער הזה של עיר רומי, שבעיר רומי היה אותו שער.'

שלא אמר ריב"ק 'איני דר אלא במקום חכמים

(41) בחדא"ג מהרש"א סנהדרין צח. ולפלא שמהרש"א זה הושמט בס' 'מסילת המהרש"א' (הגר"א גינזבערג, ארטסקרול תשע"ט).

(42) לא סתם וקיצר לומר 'שאלו את ריב"ק', אלא מדגיש שהיו אלו תלמידי המיוחדים שלימדם וגידלם שם בתורה (כמו שביארנו לשון 'שאלו תלמידי את רשב"י מפני מה נתחייבו ישראל').

(43) סנהדרין צח.

(44) שם ד"ה השער הזה – לגירסת רש"י בש"ס. לא שריב"ק ביקר ברומי רק באופן זמני וארעי (כתרגום 'ארטסקרול'), אלא דר ברומי עם תלמידיו עד שנפטר, כדמסיק שם: 'בשעת פטירתו אמר להן העמיקו לי ארוני' כו'. וראה סדר הדורות סדר תנאים ואמוראים אות י' ערך ר' יוסי בן קסמא. אבל גירסת רש"י בעין יעקב היא: 'שברומי היה באותה שעה. וכ"כ הרש"ש. ואולי 'נוסח ספרדי' משנה את התיבות 'אותו שער' ל'אותה שעה' כדי ליישב קושיית המהרש"א.

[להעיר שבאוצר המכתבים (להגר"י משאש) אלף תקעו דחק לפרשו על תמונת שער הנצחון שבנו ברומא לכניסת טיטוס כו', ש'תמונת אותו שער היתה תלויה בביתו של ריב"ק בירושלים לזכר החורבן].

ובבן יהוידע כאן מפרש, ד'לעולם היו עומדים בא"י, אצל מערת פמיס, אך קודם ששאלוממנו שאלה זו היו מדברים עמו בשער הידוע שברומי, ובהיותם עסוקים בדברים של השער ההוא שברומי שאלו אותו שאלה זו, והשיב להם כשיפול השער הזה שהיינו מדברים בו'].

וסופרים' (כלשונו לפני כן 'מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני'), אלא הזהיר את האיש מיד והתנה את דירתו שם ב'איני דר אלא במקום תורה', שלא יסתפקו רק לתומכו בהרחבה, אלא יתכוננו לעוזרו להפוך את עירם ל'מקום תורה'. ולפי זה יש לפרש 'תדור עמנו במקומנו' למעליותא, שלא יסתגר הרב לעצמו, אלא יתעסק עם הבע"ב, לקרבן לתורה.

גם יובן בזה הקדמתו של ריב"ק: 'ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום', שלכאורה כל זה מיותר?⁴⁵

אלא להודיענו שהסכימו זה לזה, ולא היו חילוקי דיעות בין אותו איש לריב"ק.

ויובן בזה מה ש'כל גדולי רומי' באו להלוייתו של ריב"ק,⁴⁶ שמסתמא לא היו גדולי רומי מלווים לכבוד חכם כזה שהסתגר במקום תורה.

'לא להשתקע אלא לגור שם'

עוד י"ל כמו יעקב אבינו 'שלא ירד . . להשתקע . . אלא לגור שם',⁴⁷ שלא גר ריב"ק שם על דעתו של האיש שביקשו 'תדור עמנו' באופן תדיר, רק שהיה שם כתושב זר ('אייליען רעזידענט' בלע"ז), וכמו שניבא ש'יפול השער הזה (של עיר רומי),⁴⁸ אבל כיוון דעתו וקביעות לבו נשאר במקום חכמים וסופרים, כענין 'מחשבתו משויא ליה מקום'.⁴⁹

טבריא עיר גדולה

ויש להרחיב הביאור עוד מתחילת מהלכו של סיפור זה, שאותו 'מקום תורה' שהיה ריב"ק דר שם מלפנים היה טבריא, שהיתה עיר גדולה עם שלש עשרה בתי כנסיות לבד בתי מדרשות,⁵⁰ והרבה מיושביה היו תלמידי חכמים,⁵¹ ו'שיבת טבריא גדולה משל ציפורי'.⁵²

(45) כמו שהקשו גם בנחלת אבות להאברנאל ובדרך חיים למהר"ל. ועוד.

(46) ע"ז יז.

(47) הגש"פ פיסקא וירד מצרימה, מספרי דברים כו, ה.

(48) סנהדרין שם.

(49) שבת קב.

(50) ברכות ח.

(51) עיין ע"ז נח. 'טבריא ונהרדעא אינן בני תורה (בתמיה, רש"י). תוד"ה והא רבי בטבריא הוה – מגילה ה:

(52) רש"י סנהדרין לא: ד"ה אפילו מטבריא.

אבל אחרי שפרצה שם מחלוקת בין החכמים (כדלהלן) 'עד שנקרע ספר תורה בחמתן', נתיירא ריב"ק 'אם לא יהיה בית הכנסת זו עבודת כוכבים, וכן הוה,⁵³ שנתעצב ריב"ק מאד מחריפות הריתחא של אש המחלוקת בין החכמים, עד שברח מטבריא, והלך לו בדרך עד שפגע בו איש זה שבפ"ו דאבות.⁵⁴

מאיזה מקום אתה?

וימתק בזה הקדמת סיפורו של ריב"ק:

'פעם אחת הייתי מהלך בדרך . . אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה, אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני,'

שלכאורה, מה נוגע לנו שהיה ריב"ק מהלך בדרך? אדרבא, אם נזהר ריב"ק להסתגר אך ורק במקום תורה, למה יצא עכשיו מבית המדרש לילך בדרך? ואין לומר שיצא ריב"ק לטייל קצת בעיבורה של עיר, שהרי משאלת 'מאיזה מקום אתה' משמע שנתרחק הרבה מעירו, עד שלא ידע האיש מאין בא?

והרי מהמענה ששמע זה עתה מריב"ק שהתפאר בגודל חשיבות אנשי עירו מובן מאליו שריב"ק שמח ומרוצה מאד להשאר שם בעיר רבתי עם, 'עיר גדולה של חכמים ושל סופרים', ואיך העיז איש זה להפריעו ולטרדו: 'רצונך שתדור עמנו במקומנו?'

הרי כבר רמז לו שאין רצונו כן!⁵⁵ ולכל היותר היה לו רק להציע בדרך אפשר: 'אם תדור עמנו במקומנו, אתן לך...'

(53) יבמות צו:

(54) צ"ע למה מחלקים לשנים: 'מעיר גדולה של חכמים, ושל סופרים אני', הרי חכם היינו סופר? גם קשה, ש'חכמים וסופרים' זו ואין צריך לומר זו, כלשון הגמ' (סוטה מט.) 'שרו חכימא למיהוי כספריא, ופרש"י: 'ספריא – מלמדי תינוקות, שהם קטנים מן החכמים?'

ומה התהלל ריב"ק בזה שדר בעיר גדולה? הרי לא נתביישו גדולי החכמים מ'כפר חנניה' (אבות פ"ג מ"ו) ו'כפר הבבלי' (שם פ"ד מ"כ), ואדרבא, 'שיבת כרכים קשה' (כתובות קי:)?

ו"ל ע"ד הצחות, שהתאונן ריב"ק שהוצרכו להזמין אז סופרי סת"ם כדי לתקן את הספר תורה שנקרע בחמתן...

(55) בתפארת ישראל (יכין) פירש כוונת ריב"ק כשענה לו: 'מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני', שהתלונן ש'אין שם עושר רב כדי לפרנס אותי'. – אבל א"כ הרי התפא"י סותר עצמו כשמפרש סיום דברי ריב"ק 'לי הכסף ולי הזהב': 'ודאי יתנהו הקב"ה לי גם במקומי'.

ויובן לפי ביאורינו, שאדרבא, איש זה הבין מקול צערו שאין ריב"ק מרוצה כלל ממקום מגוריו מלפנים, ומעשיו מוכיחין עליו שעזב ריב"ק את עירו והחזיק לו בדרך לחפש לו מקום אחר להעתיק את דירתו שם, ובמצב זה מובן שהציע לו האיש: 'רצונך שתדור עמנו במקומנו.'

'לי הכסף ולי הזהב'

ויבואר בזה גם סיום משנתינו, שמוסיף ריב"ק: 'ואומר, לי הכסף ולי הזהב', שיש לשאול⁵⁶ 'מאי ואומר?'⁵⁷ שאינו מוסיף, אלא אדרבא מגרע, שלפני זה הביא מדוד המלך שאמר 'טוב לי תורת פיך (יותר) מאלפי זהב וכסף', ועכשיו מתנחם שגם הקב"ה יש לו כסף ('לי הכסף ולי הזהב'), שהוא פחות מ'תורת פיך'? אלא, כנ"ל, שבמקרה זה ב"ה נתקיים שיוכל ריב"ק לנצל את הכסף לפרנס את ה'מקום תורה' שם.

'רומי' שבארץ ישראל

ואולי י"ל ש'רבי יוסי מן קסרי' (שהיה דורש ומוכיח לעם)⁵⁸ זהו 'רבי יוסי בן קסמא', כהוכחת בעל סדר הדורות⁵⁹ לעיר שקרויה 'רומי' שהיתה מושב הקיסר (ממשלת רומי) בארץ ישראל,

וכדאיתא בגמרא⁶⁰ 'הוה ליה (לאנטונינוס, מלך רומי) ההיא נקרתא (מערה, לשון 'נקרת הצור', רש"י) דהוה עיילא מביתיה לבית רבי',

והרי אי אפשר⁶¹ לכרות מנהרה בין בתיהם של רבי ואנטונינוס שתמשך אלפי מילין תחת הים התיכון מציפורי שבארץ ישראל עד רומי שבאיטליא!

אלא רבי ואנטונינוס דרו שניהם בטבריא בארץ ישראל,⁶² או רבי בציפורי⁶³ ואנטונינוס בטבריא.

(56) בלשון הש"ס – ברכות ומכות בסופן. ועוד.

(57) כן הק' בברייתא כלה רבתי (ספ"ח. מהדורת היגר פ"ה ה"ט), הובא בפירוש ר' מתתיהו היצהרי לאבות כאן. וכן הק' הדברי יחזקאל (שינאווע) וס' ש"ה לבית אבות (האדאיה) לאבות כאן.

(58) סנהדרין קח.

(59) הנ"ל הערה 44. אבל עיין 'אור ישראל' (מאגנסי) חוברת נד (שנה י"ד גליון ב') ע' רכט ואילך (סעיף לב).

(60) ע"ז י:

(61) שהאומר 'הרי זה גיטך . . על מנת שתעברי את הים הגדול ברגליך' לא אמר כלום (גיטין פד).

(62) רש"י ר"ה לא. ד"ה ומיבנה לאושא: 'בטבריא היה [רבי] בימי

ושם דבר עם ריב"ל, עכ"ל.⁷¹

ולהעיר שלדעת חוקרי ימי ישראל לא מלך
אנטונינוס בעיר רומי שבאיטליא, אלא היה ניצב
מלך בארץ ישראל.⁷²

ואכן דרו ישראל ברומי-קיסרי זו: 'רבי אליעזר
שבת בקסרי,⁷³ 'וה' בהיכל קדשו .. בכנישתא
מדרשא דקיסרין,⁷⁴ ו'אתקין רבי אבהו בקסרי.⁷⁵

והרי ציונו ומקום קברו מוכיח עליו, שריב"ק
נטמן 'סמוך ונראה' לציון הרשב"י במירון,⁷⁶ ולא
מסתבר כלל שהוליכו את ארונו אלפי מילין מרומי
עיר הבירה דאיטליא של יון עד מירון.

'זקנים שהיו מהלכים בדרך'

ולכן עיר פומבדיתא נקראת 'גולה',⁷⁷ אבל לא
'רומי', והגמרא⁷⁸ מונה את 'רומי' בין העיירות של

בפתח העיר ממש, אלא גן עדן' כו'. אבל עיין עץ יוסף לע"י
כאן. ובמהר"ל (נצח ישראל פ"ח) משמע שהי' ברומי ממש,
וז"ל: 'ואע"פ שהמשיח יחיה ברומי, דשם דוקא מתגדל
ומתעלה, כמו פרי שמתפתחת דוקא בתוך הקליפה'.

71) וכ"כ במראית עין להחיד"א לע"ז כאן: 'דע דהיה עיר אחת
בארץ ישראל ושמה רומי, על שם רומי הידועה, ובה יושב
הקיסר לפעמים. והיינו על דרך מ"ש רז"ל [תנחומא פ' משפטים
סי' י"ז. ועוד] על מלך יריחו וכיוצא דכל מלך הי"ל עיר אחת
בא"י, וכמו שפירש"י ז"ל פ' זאת הברכה (לג, יז, מספרי עה"פ)
פ' בהם [עמים] יגח יחדיו אפסי ארץ. ואנטונינוס הו"ל
נקירתא שם בא"י [בעיר רומי אשר שם, דהוה אתי מהתם לבית
רבי. ושמעתי דעד היום יש כפר בגליל ששמו רומי]. וכבר רבינו
מהר"ם אלשיך ז"ל האריך בזה והכריח הדבר מאד'.

72) בקובץ 'זילקט יוסף' (שנה ג' סס"ז) מיישב בזה קושיית
התו"ט על 'אזוב רומי' (פרה פ"א מ"ה).

73) סוכה כז.

74) חבקוק ג, כ. ירושלמי ביכורים פ"ג ה"ג קרוב לסופה.

75) ראש השנה לד. במעלת קסרי – ראה מגילה ו.

76) ראה מה שציין ד"ר מ. איש-שלום במאמר 'מסורת קברים
בארץ ישראל', 'סיני' שנה שמינית כרך ט"ז ע' רעא.

ר"י בן קסמא נפטר כ"ו סיון, יום לפני תענית כ"ז סיון
(מגילת תענית), כשרפו את רחב"ת כשחזרו מהלוויית ריב"ק.

77) סנהדרין לב: 'אחר רבי יהושע לגולה' (לפומבדיתא, כדתנן
בר"ה (כג): עד שרואה כל הגולה לפניו כמדורת אש, ואמרינן
(שם כג.) מאי גולה אמר אביי פומבדיתא, שעיקר ישיבת בבל
שם היתה, רש"י).

78) סנהדרין שם: 'אחר רבי מתיא לרומי, אחר רבי חנניא בן
תרדיון לסיכני, אחר ר' יוסי לצפורי'.

ובס' שערי ירושלים (נוסבויים, לבוב תרל"א) שער ח'

שוב מצאתי כן בתוס' ר"ד כאן: 'פירוש רבי הוה
דר בציפרי ואנטונינוס היה הפלטורין שלו בראש
טבריה על פסגה אחת⁶⁴, ושם יש מערה ההולכת
מטבריא לציפרי מהלך י"ב מילין.⁶⁵

וכן פי' הבן יהודע כאן: 'היה למלכי רומי עיר
אחת בארץ ישראל ששמה קסרי, שהם היו באים
מרומי עיר המלוכה שלהם, ויושבים שם בקסרי כמה
חדשים ידועים בכל שנה, כדי שתהיה ניכרת שליטה
שלהם, וזו קסרי גם כן נחשבת עיר המלוכה שלהם'.

וכן מוכיח האלשיך⁶⁶ משאלתו של רבי יהושע בן
לוי למשיח ד'תיב אפיתחא דרומי' (בשערי רומי):⁶⁷
'אימת אתי מר'. 'למחר אשכחיה לאליהו⁶⁸ כו',
והקשה האלשיך: 'הלא ריב"ל מארץ ישראל היה ..
וללכת עד עיר רומי היה צריך ימים רבים, ואיך יאמר
'למחר אשכחיה לאליהו' כו', שיורה כי ביום אחד
הלך עד שם ולמחר סיפר את אשר קרהו עמו',

ומתריך: 'אך הנה זה יובן במאמר⁶⁹ ל כי מערה
אחת היתה בין צפורי שהיה [דר] בו רבי לרומי שהיה
דר בו אנטונינוס, והיה הולך ללמוד עם רבי בכל יום
ויום ובכל לילה כמפורש בגמרא, והיעלה על לב כי
מכרך גדול של רומי עד צפורי היתה מערה מפולשת,
והוא מהלך כמה חדשים והים הגדול בינתיים,
ושהיה הולך ושב בכל לילה. אך הנה בעינינו ראינו
עוד היום קרוב לצפורי עיר ששמה רומי⁶⁹ ושם היה
מושב אנטונינוס, ויסב את שמה רומי כשם עיר
מלכותו, והיא בקרב א"י הארץ הקדושה. ועליה אמר
כי המשיח כנגד פתחה של רומי⁷⁰ על השמים כבודו

אנטונינוס'. ובמגילה ה: 'והא רבי בטבריא הוה', ובתוס' שם:
'נראה שהיה [בטבריא] בימי אנטונינוס כשהיו יחד'. ועיין
'דורות הראשונים' (ח"ב פ"ח) שטבריא הישנה היתה סמוכה
לציפורי בתוך התחום (עיין ירושלמי מגילה פ"א א"א).

63) ראה ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג. ובירושלמי כתובות פ"ב
וב"ר ספצ"ו, שרבינו הקדוש דר בציפורי שבע עשרה שנה.

64) עיין אלשיך דלהלן.

65) ראה תוס' ר"ד הוצאת זק"ש הערה 156.

66) בפירושו שושנת העמקים עה"פ (שה"ש ז, ו) 'ראשך עליך
ככרמל', הובא בעץ יוסף לע"י ע"ז כאן. סדה"ד שם.

67) סנהדרין צת. יל"ש זכריה רמז תקעו.

68) כ"ה ביל"ש שם (וכן גריס במנוה"מ נר ה' כלל ג' ח"ב פ"ט)
ולא כגירסת הגמ' שלנו 'אתא לגבי אליהו'.

69) ראה גם להלן הע' 78. להלן בפנים מהרי"א"ף לע"י ומיעב"ץ.

70) ברש"י סנהדרין שם ד"ה בפתחא דרומי: 'נראה למורי לא

ציפורי ושל סיכני שבארץ ישראל.

וכן הוכיח היעב"ץ⁷⁹ ממארז"ל: 'צדק צדק תרדוף . . הלך אחר רבי מתיא לרומי⁸⁰ שזהו 'רומי' בא"י,⁸¹ שהרי רבי מתיא נזהר מאד מלצאת מארץ ישראל, כמו שמצינו⁸² שרבי מתיא בן חרש ('הלך אחריו . . לרומי') וחביריו 'היו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלטוס, וזכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם . . חזרו ובאו למקומם'.⁸³

וכן משמע קצת לשון הברייתא:

'וכבר היה . . מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של רומי מפלטה ברחוק מאה ועשרים מיל . . שוב פעם אחת היו עולין לירושלים'⁸⁴, שרק בסיפור השני כיוונו לעלות לירושלים, אבל לפני כן לא כיוונו

(קדושי הארץ) קרוב לסופו (ערך צפורי): 'צפורי עיר רחוקה מטבריא דרך שתי שעות בראש הר גדול . . רומי מקום קרוב לטבריא ובו נקבר אביה בן ירבעם (מלכים-א' יד, יח*) . . סכנין בו קבר ר' יהושע דכפר סכנין ואשתו'. ובהוצאת ירושלים תשכ"ז שער ה' (שבחי הארץ) ע' 75: 'צפורי . . גבוה . . רומי מקום קטן ובו ישב אנטונינוס קיסר לדעת מהר"ם אלשי"ך . . סכנין כפר רחוק מצפורי דרך חצי יום'.

(79) וכן הוכיח בסדר הדורות הנ"ל ובמרגליות הים כאן סי"ב.

(80) סנהדרין לב:

(81) אבל בלק"ש חט"ז ע' 120 ואילך ובהערות שם מפרש 'אחר רבי מתיא לרומי' על רומי כפשוטה בחו"ל, 'במקום הגלות' (ועיי"ש הערה 54), ולא בארץ ישראל. וכן משמע בב"י חו"מ הל' דינים סי' י"ד סד"ה לא נתרצו לדון. ובהערות והגהות שם הניח בצ"ע. וכן מבואר בשו"ת הרשב"א ח"ו סי' קעד. ויש שהוכיחו כן מ'שאל רבי מתיא בן חרש את רבי שמעון בן יוחאי ברומי' (יומא כג: מעילה ז.); 'שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי' (יומא פו.).

(82) ספרי דברים סי' פ' ('עה"פ דברים יא, לא-לב) וירשתם אותה וישבתם בה וגו'.

(83) כ"ה בספרי דפוס ראשון. אבל יש דפוסים שהושמט כאן והובא להלן, אחרי הסיפור שלאחריו, 'חזרו ובאו להם לארץ ישראל'. ובספרי ע"פ זרע אברהם, תיבות 'חזרו ובאו למקומם' הם בחצע"ג, ובצידי הגליון כתוב 'בכת"י מיחק', ובסוף הענין 'חזרו ובאו להם למקומם'. ויש דפוסים שמופיע בשני הסיפורים. ועיין עין זוכר (להחיד"א) מערכת י' אות ה'. יפה עינים לפסחים ג:

(84) מכות כד, א-ב.

(* 'ותקם אשת ירבעם ותלך ותבא תרצתה . . והנער מת ויקברו אותו . . מכאן רואים שמת בתרצה וכנראה גם נקבר בתוכה . . המסורת המאוחרת יודעת על קברו כרומי, או אל-דאמה, שע"י ציפורי' – ד"ר מ. איש-שלום, מסורת קברים בארץ ישראל, 'סיני' שנה רביעית כרך שביעי ס"ע רכה ואילך.

מתחילה לילך לרומי⁸⁵, אלא היו 'מהלכין'⁸⁶ לתומם בתוך ארץ ישראל,⁸⁷ ולפתע שמעו קול המונה של 'רומי' בא"י.

גם משמע ש'רומי' זו אינה במדינת איטליא, מלשון 'שמעו קול המונה של רומי בריחוק ק"כ מיל',

שהרי לרומי שבאיטליא⁸⁸ נוסעים בספינה דרך הים⁸⁹, ובים אי אפשר לשמוע 'קול' בריחוק כזה, וכמ"ש המהרש"א⁹⁰: 'בע"י מפורש שאין זה קול המונה ממש'⁹¹,

רק שהחכמים ראו את השפעת תרבות רומי בלבושי האנשים והבנינים כו' בעיירות שעל הדרך.⁹²

קיסרי אצל מי פמייס

וכן מוכח גם מהסימן שהראה ריב"ק לתלמידיו לאמת את דבריו:⁹³ 'אמר להם אם כך יהפכו מי פמייס לדם, ונהפכו לדם',

והקשה הריא"ף:⁹⁴ 'נתן אות שיהפך מי פמייס שהירדן נובע, היאך יוכלו לראות [תלמידיו] ברומי'.

ומתריץ: 'ושמא י"ל עיר אחת היה בא"י שהיה

(85) אף שלפעמים הלכו זקנים אלו לרומי לפלוחי לבי קיסר – ברכות כז:

(86) ובס' אבני שיש (קאוונא, תרפ"ו) פתח ההיכל ע' כז העיר: 'הגה"ה: מדוע מהלכין ולא בספינה מיפו לרומי? אפשר כגירסת הספרים שלא הי' ברומי הידועה רק של ארם'.

(87) אבל באיכ"ר (פ"ה, יח), בספרי ובי"ש עקב יא, טו (רמז תתסה) – שגם שם הובא סיפור זה בשנינויים – מפורש: 'נכנסין לרומי'. ובי"ש ישע"י (רמז תט): 'מהלכים בדרך', כבגמרא.

אבל ב'הדרן' למס' מכות בלק"ש ח"ט ע' 67 ואילך, בהערה 33 שם כתב: 'בגמרא לפנינו 'מהלכין בדרך', אבל בספרי ובאיכ"ר 'נכנסים לרומי', וכ"ה בפשטות הכוונה בגמרא'.

(88) שנבנתה במקום שהעלה הים שרטון (שבת נו: סנהדרין כא:).

(89) ב"מ יא.

(90) בחדא"ג כאן. וכ"ה גם בעץ יוסף לאיכ"ר שם.

(91) וכ"כ בחדא"ג ליומא (כ:): 'קול המונה של רומי ק"כ מיל . . נראה דדברים אלו אינן ממש כמשמען'. ולהלן שם 'שלוש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו . . וקול המונה של רומי' – 'קול האמור כאן אינו קול ממש'. ועיין במהר"ל דלהלן הע' 92.

(92) מהר"ל (נצח ישראל פכ"ו) כתב 'זאע"ג שא"א בטבע לשמוע האוזן כל כך מרחוק, מ"מ הם ששמעו ברוח הקודש שעליהם'.

(93) סנהדרין צת. וראה בארוכה סדר הדורות הנ"ל הערה 44.

(94) לע"י סנהדרין שם.

ורב אמי ורב אסי ממשיכים לספר¹⁰⁵ את התוצאות הטראגיות שיצאו ממאורע זה:

'לא כך היה המעשה בבית הכנסת של טבריא בנגר שיש בראשו גלוסטרא, שנחלקו בו רבי אלעזר ורבי יוסי עד . . שנקרע ס"ת בחמתן, והיה שם רבי יוסי בן קיסמא, אמר, תמיה אני אם לא יהיה ביהכ"נ ז' עבודת כוכבים, וכן הוה.'

'מה חרי האף הגדול הזה'¹⁰⁶

והנה שאלני ידידי השליח הרב מנחם אשר שי' שמידט, הרי כל הש"ס מלא בדיעות ומחלוקות שונות, ומהי הרגישות דוקא בסוגיית 'נגר שיש בראשו גלוסטרא', שהצית מחלוקת גדולה כזו עד שנקרע ספר תורה בחמתן ונהפך ביהכ"נ לע"ז, עד שהוכרח ריב"ק לעזוב בפחי נפש ויצא לדרך, כנ"ל?

ולפלא,¹⁰⁷ היתכן שנחלקו רבי אלעזר ורבי יוסי בהיפוך ממש, שלרבי אלעזר, לפני זה נהגו היתר (בית ה)כנסת שבטבריא ב'נגר שיש בראשו גלוסטרא', עד שבאו ר"ג והזקנים ואסרו להן, ולרבי יוסי מלפנים נהגו בו איסור, עד שבאו ר"ג והזקנים והתירו להן!

'דברי חכמים . . כמסמות נטועים'¹⁰⁸

ואולי יש לבאר הענין דרך דרוש בעבודת ה', מיוסד על מה ששמעתי בילדותי בלמדי אצל מו"ר הרה"ח ר' יהודא חיטריק ז"ל:

כשרב תקוע בעיירה קטנה שאנשים בה מעט, הנה אם יש לו 'ראש', הרי הוא כמסמר שנקל למשכו ממקומו ולהוציאו באחורי הפטיש, אבל אם הוא בלי 'ראש' קשה להוציאו, ונשאר תקוע שם לעולם...

כן יש לבאר שאין 'נגר' זה סתם חומר בנין שולי המחובר לקרקע, אלא מרמז גם לענין 'אישי' בעבודת אדם ציבורי, שיש בו צדדים לשבח או לגנאי:

שמציאותו הגשמית של 'נגר' זה הרי מצד עצמו

(105) יבמות צו:

(106) ל' הכתוב – דברים כט, כג.

(107) כקושיית הערוך לנר דלהלן הע' 115, דמסיק בדפולוגתא ד'גלוסטרא' לא אמרינן 'אלו ואלו דברי אלקים חיים', ש'ודאי אחד מהם טעה'.

(108) קהלת יב, יא.

שמה רומי . . ושם היה ר' יוסי יושב,⁹⁵ שאין זו קיסרי שעל חוף הים, שגם משם אי אפשר לראות את פמייס, אלא זהו קיסרי שבגליל העליון (אולי זהו קיסרי 'בין החולות'⁹⁶ ששבת שם רבי אליעזר⁹⁷).⁹⁸

וכן תרגם הירושלמי 'יוראהו ה' את כל הארץ . . עד דן' – 'דן דקסרוון'⁹⁹, בצפון הארץ שהוא מקור הירדן, כפרש"י עה"פ¹⁰⁰ 'דן גור אריה יזנק מן הבשן'.

והראני חתני הרמ"מ כהן שי' שבערוך ערך 'קסריון' וב'סדר הדורות' ישנם שני עיירות 'קסרי': יש 'קסרי' בדן, ויש גם 'קסרי' בזבולון, כלשון הגמרא:¹⁰¹ 'קיסרי, ואמרי לה קסריון'.

'נגר שיש בראשו גלוסטרא'

והנה תנן:¹⁰²

'נגר (קביל"א (יתד¹⁰³) שתוחבין אותו בחור שבאיסקופה לנעול הדלת) שיש בראשו גלוסטרא (שראשו עבה וראוי לבוכנא לכתוש ולשחוק בו פלפלין), רבי אלעזר¹⁰⁴ אוסר (ואפילו הכי דתורת כלי עליו, אלא אם כן קשור ותלוי בדלת כדמפרש בגמרא) ורבי יוסי מתיר (דתורת כלי עליו משום גלוסטרא ולא מיחזי כבונה).

אמר רבי אלעזר מעשה בכנסת שבטבריא שהיו נוהגין בו היתר עד שבא רבן גמליאל והזקנים ואסרו להן, ר' יוסי אומר איסור נהגו בו ובא רבן גמליאל והזקנים והתירו להן'.

(95) בתנחומא (באבער) פ' ושלח אות ח': 'שהיו מטיילין בטבריא', ובהערות שם: 'פמייס היתה סמוך לטבריא – עיין ירושלמי תרומות ספ"ח ובב"ר פס"ג, אות ח'...' 'פמייס הוא שמה של עיירה בקצה גבולה הצפוני של הארץ, בימינו העיירה בניאס, בתחום סוריה, בקרבתה מערת פמייס שממנה זורמים מי מקור אחד של הירדן' (מצבות קודש בא"י, ד"ר זאב וילנאי, ע' נא).

(96) מגילה ו.

(97) סוכה כח:

(98) 'ארטסקרול' מפרש שמושל רומי פיליפוס בנה 'רומי' לדרום הר חרמון ('קיסרי') על הים בנה הורדוס לכבוד הקיסר).

(99) דברים לד, א.

(100) דברים לג, כב.

(101) סוכה כז:

(102) עירובין פ"י מ"י (קא:): וברש"י.

(103) רש"י שבת קכו. ד"ה נגר.

(104) עיין להלן הע' 116.

הוא רק 'קלאַץ' בעלמא, אבל מצדו השני יש בראשו גלוסטרא', כוחות נעלים בענינים דקים רוחניים המשיבים את הנפש, ו'אשרי מי שאומנותו בשם'¹⁰⁹ (מוכר בשמים),¹¹⁰

אבל כעת הרי 'נגר' זה תחוב הוא ברצפה תחת הדלת ו'מעשה עץ שימש',¹¹¹ ולכן שייך בו איסור בונה¹¹² מן התורה או מוקצה דרבנן.¹¹³

ומסיימים בטוב

והנה לפי ביאורינו שמעשה ריב"ק בפרק 'קנין תורה', שהי' 'מהלך בדרך' כדי לייסד 'מקום תורה' ב'רומי', היה כתוצאה מהמחלוקת בסוגיית 'נגר', אחר ששמע ריב"ק את דיעותיהם של רבי אליעזר ורבי יוסי שנחלקו בבית הכנסת שבטבריא,

הרי עלינו לסיים בדבר טוב,¹¹⁴ לא להישאר רק עם החורבן, ר"ל, שבטבריא, אלא ללמוד גם הוראה חיובית מהוראותיהם של רבי אלעזר ורבי יוסי איך לייסד מקום תורה,

שבדאי אין לחשוך בתנאים קדושים כאלו שהם הציתו מחלוקת נוראה כזו,¹¹⁵ והרי רבי אלעזר בן שמוע¹¹⁶ ורבי יוסי הם מחשובי תלמידי רבי עקיבא שנשארו אחר שמתו אותם כ"ד אלף תלמידים של'א

(109) שהבשמים משיבים את הנפש – טור ושוע"ר או"ח הל' שבת סרצ"ז ס"א. וש"נ.

(110) קידושין פב: וברש"י.

(111) כעין לשון חז"ל – חולין קכט.

(112) רש"י עירובין שם סד"ה ורבי יוסי מתיר. ד"ה והמונח – שבת קכו.

(113) תוד"ה והמונח – שבת שם.

(114) תוד"ה תנא – סוף מס' נדה. תוד"ה בלע – מו"ק בסופה.

(115) הערוך לנר (יבמות שם ד"ה שנקרע ס"ת בחמתן) כתב, שבפולגתת 'גלוסטרא' לא אמרינן 'אלו ואלו דברי אלקים חיים' (עירובין יג:), ש'ודאי אחד מהם טעה' – אבל דוחק לומר כן, שהרי זוהי משנה ערוכה במס' עירובין, ובפרט שרבי אלעזר בן שמוע היה רבו של רבי יהודה הנשיא (ראה עירובין נג. יבמות פד. ועוד. ספר יוחסין מאמר א' (כא, ב. כב, א. כד, א). רמב"ם בהקדמתו לס' היד), שהיה עורך המשנה!

(116) במשנה שבמשניות ובש"ס עירובין לפנינו: 'אליעזר', אבל בגאון יעקב, רש"ש, דקדוקי סופרים ועוד (הובאו ב'שינויי נוסחאות' למשניות וב'הגהות וציונים' לש"ס כאן) גרסי 'אלעזר' (ועד"ז ביבמות כאן 'שנחלקו בו רבי אלעזר ורבי יוסי'), ו'כל רבי אלעזר סתם בש"ס. . רבי אלעזר בן שמוע הוא' (רש"י עירובין לח: ד"ה חד מינייהו. שבת יט: ד"ה ר' אלעזר הוא. ועוד).

נהגו כבוד זה לזה,¹¹⁷

ומפורש אמר רבי אלעזר: 'הי . . כבוד חברך כמורא רבך',¹¹⁸ וכן רבי יוסי אמר¹¹⁹ 'מימי לא עברתי על דברי חברי', וגם אמר:¹²⁰ 'כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכו',

ועל כרחק צריך לומר, שמחרחרי ריב אחרים הם שליבו את צדדי מחלוקת זו, עד שנקרע ס"ת בחמתן כו'.

'בחכמה פותח שערים'

והנה, בפשטות השאלה ההלכתית בדבר דו-שימושי כ'נגר' שיש בראשו גלוסטרא' היא: איזה מאופני השימוש הוא העיקר, והשימוש השני טפל לו. ואכן ישנם הרבה כלים דו-שימושיים כאלו.

ובפשטות, הרי 'נגר' עוסק בחרושת עצים¹²¹ לריהוט ולכלים. אבל מצינו גם 'נגר' בלשון הגמרא שהוא שם המושאל לחכם: 'לית נגר ולא בר נגר דיפרקינה',¹²² ופרש"י 'חכם בן חכם'.

ובנידון דידן, אולי יש לפרש ענין 'נגר' בנוגע לשררותו ושליטתו של הרב על בני קהילתו.

ריב"ז נשתבח שמעולם 'לא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו'

וכעין זה מצינו שנשתבח רבן יוחנן בן זכאי בזה שמעולם 'לא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו . . וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו',¹²³

שאינ הכוונה רק שריב"ז השכים בבוקר לפני כולם, וממילא היה הוא הראשון לפתוח את דלת ביהמ"ד, שהרי כבר נשתבח לפני כן במעלת 'לא קדמו אדם בבית המדרש', וכן 'לא הניח אדם בבית המדרש ויצא'?

(117) יבמות סב:

(118) אבות פ"ד מ"ב.

(119) שבת קיח:

(120) אבות שם מ"ו.

(121) עיין ג"כ תרגום ורש"י שמות לא, ה. תרגום שמות לו, לג. לה. לח. כג. ירמ"י, י. ג. ועוד.

(122) ע"ז נ:

(123) סוכה כח.

שאינ דברי רבי אלעזר ורבי יוסי אלו מוגבלים רק לאיסורי בנין וטלטול מוקצה בשבת, אלא יש ללמוד מהם עוד ענינים חיוביים, שהם יסוד וראש פינה בדרכי מנהיגות ציבורית, שתהיה על צד היותר טוב.

'לגור' או 'להשתקע'

שלייסד מקום תורה במקום חדש, היא אחריות גדולה לעתידה של היהדות שם, שלא תהא דירת ארעי, אלא תמשיך להחזיק מעמד בבנין עדי עד.

שההצלחה לייסד מקום תורה תלויה גם בדרגת הקביעות, אם באים שם רק 'לגור', דרך ארעי,¹²⁸ או

(128) יש להעיר, שתואר 'גר' זהו לשון ארעי, בניגוד ל'תושב': גר ותושב אנכי עמכם (ח"ש כג, ד ובפרש"י), ובברית בין הבתרים (בראשית טו, ג): 'כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, וכן טענו אנשי סדום על לוט (שם יט, ט): 'האחד בא לגור, ומשה קרא את בנו גרשום, 'כי גר הייתי בארץ נכריה' (שמות ב, כב), 'למה תהיה כגר בארץ וכאורח נטה ללון' (ירמיה יד, ח).

אבל 'גור' בשם הפועל משמע **שיושב ומשתהה שם יותר**, כמו: 'ויגר אברהם . . ימים רבים' (בראשית כא, לד), ואבימלך אמר לאברהם (שם, כג) 'ועם הארץ אשר גרתה בה, וה' צוה את יצחק (שם כו, ג): 'גור בארץ הזאת, ולא יכלה ארץ מגוריהם' של יעקב ועשו 'לשאת אותם' (שם לו, ז), 'וישב יעקב בארץ מגורי אביו' (שם לו, א), 'ואשר גר שם אברהם יצחק' (שם לה, כז), 'ארץ מגוריהם אשר גרו בה' (שמות ו, ד) וכן התפלל דוד (תהלים סא, ה): 'אגורה באהלך עולמים'.

ומצינו 'גר' בשם התואר והפועל יחד: 'וכי יגור אתך גר, לגר הגר בתוכם' (שמות יב, מח-מט), 'וכי יגור אתך גר, הגר אתכם' (ויקרא יט, לג-לד). אבל יעקב אמר (בראשית לב, ד) עם לבן גרתי, ופרש"י 'לא נעשיתי שר וחשוב'.

ויומתק בזה דרז"ל (יבמות כד): 'אין מקבלין גרים לימות המשיח, כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה. א"ר אליעזר [בגליון הש"ס: אלעזר] מאי קרא, (ישעי' נד, טו) 'הן גור יגור אפס מאותי (הבא להתגייר יגור אפס מאותי, בעוד שאין אני עמכם יתגייר, דהיינו בזמן הזה, רש"י) מי גר אתך עלייך יפול (מי גר אתך בעניותך כאשר אמרת[י], רש"י)'.¹²⁹

והנה על 'ויגר שם' (דברים כו, ה) דורש בעל ההגדה (פיסקא וירד מצרימה, מספרי עה"פ): 'מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם, שנאמר (בראשית מז, ד) ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו . . ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן'. והרי שם הוכיח סופו על תחילתו שביקש יעקב והשביע את יוסף (בראשית מז, כט-ל) 'אל נא תקברני במצרים' אלא 'קברתני בקבורתם'.

[לכאורה צ"ע בפסוק זה, למה נדחק רש"י לג' טעמים שליליים: 'סופה להיות עפרה כנים', 'צער לגול מחילות' ו'שלא יעשוני מצרים עבודה זרה', [ובפרט החשש ד'סופה להיות עפרה כנים' – לפי השפת אמת (הובא בליקוטי יהודה כאן)] ד'בארץ גושן, במקום שהיו שם בני', לא היתה שם מכת כנים'

אלא י"ל ששבח זה כולל גם שרבן יוחנן בן זכאי היה משגיח ומפקח בעצמו על כל פרטיו של כל תלמיד שנכנס, כמו 'שומר הפתח'.

'לכל זמן ועת'

ואכן זהו תפקידו של רב ומנהיג הנאמן לעדתו, שהוא זה שעומד בפרץ, ויודע מתי 'לפתוח' ומתי 'לנעול' את ה'דלת' 'לחוך', ש'לכל זמן ועת':¹²⁴ עת 'להכניס' ועת 'להוציא', עת 'לפתוח' ועת 'לנעול',

והרי 'נגר' זהו בחי' 'יתד במקום נאמן',¹²⁵ לחזק את הדלת של תתפרץ לבית המדרש 'רוח מצויה', ולפעמים שומר הוא גם נגד 'רוח שאינה מצויה'.

ויבואר בזה הטעם למה לרבי אליעזר נהגו היתר (בית) כנסת זה, שנראה לומר שכבוד אותו הרב שהיה מנהיגם לא החשיב את מקומו בבית כנסת זה כקבוע,

שלפני שגלתה שם סנהדרין קראו לטבריא רקת¹²⁶ על שם 'ריקנין שבה', והיה רב זה מצפה שיבוא הזמן ויוכל להעתיק לעיר גדולה, ואולי גם חשקה נפשו לחזור למקום רבו, רבי אלעזר, לשיטתו¹²⁷ 'ומורא רבך כמורא שמים'.

אבל כשבאו רבן גמליאל והזקנים לטבריא בטלו כל מחשבותיו, וכבודו במקומו מונח, שנשאר שם 'כבול עץ' בעלמא שיש בו איסורי בונה ומוקצה.

[ואולי יש לדרשו גם לשבת, שמנהיג בית כנסת זה אכן היה מסור ונאמן לשליחותו, אבל לא העתיק את עצמו 'להשתקע' שם לעולם, רק 'לגור שם', כדלהלן].

אבל רבי יוסי דורשו לשבת, ונימוקו עמו, שמנהיג הכנסת היה מסור ונתון בלב ונפש לחיזוק בית הכנסת בקביעות, ולכן כשבאו שם ר"ג והזקנים הוקירו והחשיבו את ה'גלוסטרא' שבראשו שמייחדו מליבטל כעץ בעלמא, ולכן אין בו חשש איסור.

(124) קהלת ג, א.

(125) ישעי' כב, כג. ובפסוק שלפניו: 'ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח'.

(126) מגילה ו. וכבר ביארו חוקרי דברי ימי ישראל החילוקים בין אנשי טבריא בתקופות שונות.

(127) אבות פ"ד מ"ב.

'להשתקע' בתמידות, וכן תלוי בחילוקים שבין 'עסקן' לשליח'¹²⁹ כל חד וחד לפום שיעורא דיליה.

ובכל אופן יש לזהר מחרפות קיצונית, שלא יצא מזה יניקה לחיצונים, כמו שאירע בטבריא.

ולהעיר ממעשה של רבי אלעזר בן ערך, שטעה בקריאת 'החרש היה לבם'¹³⁰ כשהלך לקרב את אנשי דיומסת המגושמים,¹³¹ שלכן הזהירנו רבי נהוראי:¹³² 'הוי גולה למקום תורה . . ואל בינתך אל תישען'.¹³³

(עיין רמב"ם ורבינו יונה בפירוש המשנה (אבות פ"ה מ"ד) 'עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים') – הרי יעקב עצמו פירש שרוצה לשכב עם אבותיו? (שוב ראיתי שהמהר"ל מאריך בזה בגור אריה עה"פ ד'כל הני טעמים צריכים יחד, עיי"ש).

ולפי כל זה, אולי יש לתלות את המאורע בטבריא שנחלקו בדין 'נגר שיש בראשו גלוסטרא', שמחלוקתם תלויה בגדר ארעי של 'גר'.

ותתייבב בזה קושיית הגר"ש אלטר שליט"א (מובא בס' 'דף על הדף' ליבמות שם) איך חיפשו חכמים אלו דיני שבת (ובפרט דיני מוקצה דרבנן) בתוך ספר תורה, 'הלוא עניני שבת הוא מקרא מועט' (חגיגה י.)?

ולפ"ז י"ל, שכשמחפשים פסוקי 'גר' הפזורים הנה והנה, זה מושך אצלו בכל כחו לכאן, וזה להיפך לכאן, ונקרע ח"ו ס"ת.

(כביאור רבינו בהתוועדות ש"פ חיי שרה, מבה"ח כסלו ה'תשמ"ז (יום התחלת כנס השלוחים שי' הרביעי בארצות הברית) סעיף ו' (ספר השיחות תשמ"ז כרך א (ע' 90 ואילך), ותרגומו ב'תורת מנחם' תשמ"ז ח"א ע' 544 ואילך), וז"ל:

'...כאשר מגיעים למקום מסויים, לעיר מסויימת, בשליחות בתור עסקן – יכול הדבר להתבצע בשני אופנים:

'אצל עסקנים מסויימים הסדר הוא, שכשמגיעים העירה, הנה לכל לראש נושאים דרשה נלהבת אודות מצבם של כלל ישראל ומצב העולם, שהעולם עומד בסכנה וצריך להציל את העולם, ולכן צריך לקיים אסיפות וועידות ולהקים ועדות וכיו"ב, ולבסוף – מסיים העסקן – אשר לכן, העצה לכל זה היא שצריך לעזור למוסד פרטי, למלמדים ומלמדות מסויימים, לתלמידים ותלמידות מסויימים וכדומה...

'משא"כ פעולת שלוחי נשיא דורנו היא – שהולכים בדיוק בסדר הפוך: . . כאשר הוא מגיע למקום, מתחיל הוא לכל לראש לדבר עם תושבי המקום ואומר להם שהוא הגיע אליהם עצמם ובשבילם, לעזור להם ע"י חיזוק נוסף ביהדות ובצדק ויושר, והעזרה היא להם ולנשיהם וטפם וחבריהם, ולכל תושבי המקום, גם אינם-יהודים. אשר לכן, מבקש הוא, שהם יעזרו להקים במקומם מוסד ("בית חינוך" וכיו"ב), והם עצמם יהיו חברים במוסד, ויעזרו בעזר גשמי בגופו ובממונו, וכו'.

'ורק אח"כ ובהוספה על זה – מוסיף נשיא דורנו – שע"י הוספה זו בהפצת היהדות והצדק והיושר במקום פרטי זה, עוזרים לכלל ישראל, עד שמביאים את הגאולה לכלל ישראל ולכל העולם כולו, כולל – לשכינתא בגלותא;

'אבל לכל לראש עושה השליח – ובאופן דכל מעייני בו – בשליחות הפרטית במקום המסויים עם תושבי המקום המסויימים, ע"י שהוא נוטע בהם את ההתעניינות באמת במצב הפרטי של תושבי המקום, אנשים נשים וטף, ומחפש יחד אתם את הדרכים כיצד ניתן לעזור בענינים שלהם, ולהפיץ יהדות וחסידות, וצדק ויושר בכלל.

'אלא שבהוספה לזה יודע השליח אודות שכרו בצדו, וזה נותן תענוג בעבודתו – שפעולותיו הפרטיות במקום המסויים,

עוזרים לכלל ישראל ומביאים את הגאולה [כפס"ד הרמב"ם (הל' תשובה פ"ג ה"ד), שע"י "מצוה אחת כו' הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה"]. אבל לזה אסור לבלבל במילוי השליחות פרטית במקום המסויים עם תושבי המקום.

'...כיצד פועלים עבור כלל ישראל והגאולה – דוקא ע"י שכל שליח נוסע ל"פינה רחוקה" שלו, ה"עיר-קטנה" שלו, ומתמסר בפעולות של הפצת היהדות והצדק והיושר בין התושבים הספורים של העיר שלו, כיון שכלל ישראל מורכב מיחידים שבישראל, וכל העולם מורכב מהפניות הרחוקות והערים הקטנות שבעולם!

'אם הוא יחשוב רק אודות כלל ישראל ואודות הגאולה, ועי"ז יחסר לו בשימת לבו להעמיד את הצרכים הפרטיים (בעניני יהדות וכו') של תושבי המקום – אי אפשר להציל בכך את כלל ישראל וכל העולם, כיון שכלל ישראל כולל ומורכב מיחידים, וכל העולם כולל ומורכב מפניות קטנות! עכ"ל.

(130) שבת קמז:

(131) ראה שפת אמת פ' החודש תרל"א. קול מנחם (קאליב) ח"ח פ' בא (ע' קסא). ישמח לב (טשרנוביל) ע' שי. ומ"ש על 'החודש הזה לכם'.

(132) אבות פ"ד מ"ב.

(133) בס' בדרך האבות למשנתנו (דף צא) מביא מספר משחת שמן (לר' ח.ש. קויפמאן) ח"ב, וז"ל: 'אמנם טעון ביאור למה לא נתרצה ריב"ק ללכת אחרי האיש שהציע לו סכומי כסף גדולים כאלו, ויקים במקומו ישיבה גדולה להרביץ תורה לתלמידים ולהפוך את המקום למקום תורה?'

אלא ההסבר הוא, שלא כל מקום הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, ולא כל חבל ארץ בעולם מסוגל להפוך למקום תורה, כמו שאנו רואים במציאות של ימינו ושל כל ימות עולם בדורות הקודמים . . ולפעמים תלוי הדבר במידת מסירות נפשם של מקימי היישוב, והמקומות שמייסדם מיצו דמם על שמירת התורה ומצוותיה, זכו להפוך ברבות הימים למרכזי תורה עולמיים.'

גם מביא שם (בהערה) מספר העמק דבר (לדברים ג, טז), שלכן הוסיף משה רבינו חצי שבט מנשה לבני גד ובני ראובן שהשתקעו בעבר הירדן, שזה היה 'בשביל שראה משה רבינו דבעבר הירדן כח התורה מעט . . ע"כ השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה שיאירו מחשכי הארץ באור כח שלהם . . ומזה ילמדו לדורות להשתדל לדור במקום תורה דוקא, כי בזה תלויים חיי ישראל', עיי"ש בארוכה.

סיום מסכת בכורות תשע"ט

אבל היה לבי נוקפי אם כוונתי אל האמת בפירושי למשנת רבי יוסי בן קסמא, וחששתי שנטה לבי להקל בזה מפני היותי בעיירה קטנה, ו'חן מקום על יושביו'¹³⁴ ואולי זוהי גוזמא יתירה לקרות 'מקום תורה' לקהילתנו שאין בה 'חכמים וסופרים'?

והנה כשסיימנו מסכת בכורות כאן במקומינו, אנה ה' לידי ספר חסדי השם¹³⁵ המציע רעיון יפה ומועיל מאד בנידון דידן של 'עיירה קטנה', ולפרש בזה ברייתא פלאית מאד קרוב לסוף המסכת:¹³⁶

'העיד רבי ישמעאל בן סתריאל מערקת לבנה (שם מקום,¹³⁷ פירוש המיוחס לרש"י) לפני רבי: במקומנו מפשיטין את המתה ומלבישין את החי[ה]. אמר רבי, נתגלה טעמא של משנתינו.'

ואחר זה מוסיף רבי ישמעאל להעיד לפני רבי:

'חזירין (ל' חזרת, ירק שלועזים, לטוג"א [בלע"ז],¹³⁸ פירוש המיוחס לרש"י) שבמקומנו יש להם ששים רבוא קלפים (עלין בקלח אחד, רבינו גרשום) בבית המסס שלו. פעם אחת נפל ארז אחד שבמקומנו ועברו שש עשרה קרונות על חודו (על צידו ברחבו, שהוא עב כ"כ כו', פירוש המיוחס לרש"י).'

ותמהו המהרש"א ועוד מפרשים,¹³⁹ מהו ענינה של עדות כזו של תנא מסתורי ממקום בלתי ידוע המגזים בדברים מופרזים שאין שייכים כלל במציאות? והוי כעל מנת שתעלי לרקיע, או 'שתעברי את הים הגדול ברגליך' שלא אמר כלום.¹⁴⁰

ולכאורה, הרי רק מאמרו הראשון שהעיד רבי

ישמעאל נוגע לנו להלכה לדיני מעשר בהמה, לפרש את שיטת רבי יהושע במשנתנו שכשהשלח (העור) של האם קיים, אותו בקר או שה נכנס לדיר להתעשר, גם אם נולד יתום.

אין זה דור יתום!

גם יש לנו לימוד הוראה בעבודת ה' והתעוררות מהלכה זו בגדר 'דור יתום' אחר ג' תמוז, שכשאנו 'מתלבשים' בתורתנו רבינו הרי רוחו וחיותו חופפים אותנו ומעודדנו, ו'עוד אבינו חי' אחר כ"ה שנה!

אבל מה יש לנו ללמוד מ'גוזמאות' ו'הזיות' אלו? הרי הוזהרנו¹⁴¹ 'אל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע', ורק 'בשלשה מקומות דברו חכמים בלשון הבאי'¹⁴² ואדרבא, 'כל יתר כנטל דמי',¹⁴³ שגוזמאות כאלו הרי הם מחסירים את אמינותינו בדבריו של תנא זה?

ולפלא, שבסיום סוגיא זו מקשה הגמ' על 'ביצת בר יוכני' (עוף גדול) שנפלה 'וטבעה ששים כרכים ושברה שלש מאות ארזים' מפסוק שבספר איוב, עד שבא רב אשי ותירץ 'ההוא מוזרתא הואי' (שלא היתה ראויה לאפרוח לכך השליכה, רש"י). וכי רק דבר יחידי זה אינו מובן בין כל דברי רבי ישמעאל?

ובזוהר פ' פנחס¹⁴⁴ מקפיד לשלול את פירושה של ה'ליצינים' בגמרא זו, שרצו לפרש כאילו ביצה זו הטביעה רק נייר קטן שנכתב עליו 'ששים כרכים'.

ובמשך כל הדורות עוררו דברים תמהוניים אלו חוכא וטלולא בעיני הגויים ושונאי ישראל,¹⁴⁵ שקטרגו על התלמוד ולעגו על חכמיה, וגם מסופר¹⁴⁶

(141) אבות פ"ב מ"ד.

(142) חולין צ:

(143) חולין נח: בכורות מ.

(144) רטז, א.

(145) ראה גם זכר דוד (לר"ד זכות, ליוורנו תקצ"ז) מאמר א' פל"ד (ע' פד. בהוצ' מכון 'אהבת שלום' (ירושלים, תשס"א) ע' רכה).

(146) ז"ל ס' פרדס יוסף (פאצאנובסקי) שמיני יא, מב בסופו (ע' קמד): 'כומר א' שאל להרבי מליבאוויטש ז"ל הגוזמא דביצת בר יוכני . . . וא"ל, כשנגזר שאסור ליהודים לדור נ' וויארסט מתחום, אבדו יהודים פרנסתם מאיזה מאות עירות. וכשכתבו זאת בספר הדורות לזכרון, לא רצו לכתוב בפירוש, ורק ברמז, שהי' מלך ברוסיה, עם טפת דיו אחד חרבה איזה מאות עירות, וכולם הבינו זאת. אבל בדורות הבאים לא הבינו הפשט ושחקו על זה. כן בזה, בזמן שכתבו זאת חכמי התלמוד הבינו על מה נאמר זאת, והוכרחו לכתוב ברמז. עכ"ל.

(134) סוטה מז.

(135) לר' מ.א. קריגר – לבכורות כאן.

(136) בכורות נז:

(137) ראה 'היהודים בסוריה' (ב"צ לוריא, ירושלים תשי"ז) ע' 115 ואילך.

(138) ברש"י פסחים (לט:): חסא, ליטוג"א. וברע"ב שם (פ"ב מ"ו): בערבי חס"א, ליטוג"א בלע"ז [סאלאט, קרויט], וכן ברע"ב עוקצין פ"א מ"ב: שרשי החזרים, השורש של חזרת היא חסא בלשון גמרא וכן בערבי, ובלע"ז ליטוג"א.

(139) העיון יעקב לע"י. המהר"ל בחדא"ג. החת"ס לבמדבר ד, יח. בן יהודע כאן. ועוד.

(140) גיטין פד. וכלדרי הבאי' דנדרים ריש פרק ג'.

איך שיישב הצמח צדק גמרא זו לשואליו בדרך משל.

'איה מקום כבודו?'

ו"ל, שסיפור נפלא זה מורה לנו יסוד גדול וחשוב, להגן עלינו נגד שיטות החושבים שהקהילות החשובות נמצאות הן רק בעיירות גדולות, 'מקום תורה' של ישיבות מפורסמות עם אלפי תלמידים, וראשי ישיבות ששםם הולך מסוף העולם ועד סופו.

אבל ברוב גאוותם ויהירותם, הרי הם מבטלים ומשפילים את היהודים הפשוטים הדרים בעיירות קטנות וכפרים, שכולם עמי הארץ שאינם תורמים כלום למעלת כלל ישראל, לא בתורה ולא במצוות ולא בקידוש שם שמים, ומזלזלים בהם שלא כדין.

לכן בא רבי ישמעאל זה מעיירת ערקת לבנה, להודיע לרבי שגם ביישוב קטן הצליח ללמוד וללמד.

ואף שאינו נראה חשוב כ"כ ביחס לרבי יהודה הנשיא, מסדר המשנה וראש הסנהדרין בטבריא – רמז רבי ישמעאל נסתר¹⁴⁷ זה לרבי, שבקהילתו

וכעין זה בס' ליקוטי בתר ליקוטי עה"פ (דברים א, כח) ערים גדולות ובצורות בשמים' (ע' טז-יז) כותב המלקט: 'מספרים חסידי ליובאוויטש, אודות שיחה שהיתה בענין זה בין אדמו"ר הקדוש ר' מנחם מענדיל זצ"ל, ובין שר אנטישמי רוסי . . . וביחוד הבלית את המאמר של ביצת בר יוכני . . . ועל לעגו זה השיב לו אדמו"ר . . . בעת האחרונה נאסר להם ליהודים לדור בערך חמשים וויארסט סמוך לגבולי הארץ, ובאופן זה בודאי עוד יותר מן ששים ערים מוכרחים המה לעזוב, וכעת תאר בנפשך, לו חפצתי, למשל אנכי, לכתוב זאת לזכרון לדורות, וירא אנכי את המדבק המדיני, אז הייתי כותב אצלי, אשר היה במדינתנו שר אחד גדול, אשר טיפת דיו שנפל מן קולמוסו טבעה שש מאות ערים. אנשי דורי בקראם זאת, יבינו זאת היטב, אבל כאשר מאות שנים יעבורו, ואז כאשר יקראו קוראי העתים את רשימתי זו, בשעה שהגזירה תהיה נשכחת, בודאי ילעגו מידיעתי זאת, ויחשדוני בדברי הבאי ושטות.

וכן הוא גם אודות שאר המאמרים הנמצאים בהתלמוד שלנו, בשעה שנכתבו ונמסרו להדור שלהם, הבין כל אחד על איזה דבר מרמזים, אבל כעת, אחר עבור אלפים שנה, נראים לנו דבריהם משונים, אבל באמת כל דבריהם אמיתיים, ורק אז, בשעת הכתיבה, הוכרחו לומר אשר דברו חכמים דברי הבאי, מחמת פחד של המדינה בה ישבו אשר עליה נרמזו דבריהם'.

תוכנו הביא גם ב. יאושזון ב'מאוצרנו הישן' עה"פ (ח"ג ע' 187). וראה על האמת והשקר (מ.ג. פרידמאן, קישינוב תרפ"ז) מאמר פ"ו (ע' יט-כ). אור תורה חוברת א (רמז) תשרי תשמ"ט ע' תתרכח ואילך.

(147) וז"ל בן יהוידע כאן (וכ"ה בספרו אמרי בינה ח"א פ"א): 'הוצרך [התלמוד] לזכור שם אביו שהיה שמו סתריאל, לרמזו

הקטנה משתדלים בתומ"צ כפי יכולתם, וגם ב'דור יתום' הם 'מלבישין את החיה', ומגלים טעמה של המשנה שכאילו נעלמה מידיעתו של רבינו הקדוש!

ואף אנו נאמר אבתריה, שגם אנו נכריז ונאמר 'במקומנו' אודות 'איש פשוט' יקר וחביב, ר' שלמה יעקב בן מרדכי ז"ל, שנקרא 'סאלו' באנגלית, שהיה דר עמנו באלבאני ועובד במשרדי הממשלה, והיה לומד שיעורי תורה ומעודד כל אחד מחביריו ללמוד עמו, והוזיל מכספו לתמוך בישיבה שלנו ובלומדי תורה וקנה עשרות ש"ס"ים באנגלית, והיה מפיצם לבתי כנסיות, וגם ליחידים, מאות ואלפים מהדורות של מסכתות, ואכן מספר דפי הגמרא שהפיץ לכל מאן דבעי הרי הם עולים ליותר מששים רבוא! ופעילותו זו היתה ב'בית המסס', תוך ה'קישקעס' שלו...

[ויה"ר שיתגלה לנו גם פירוש חדש במקומנו ב'ט"ז קרונות' שעברו יחד על הארז בדרך החידוד].

וזהו שהעיד רבי ישמעאל לפני רבי, שפנימיותו של היהודי בכפר קטן הרי הוא מצטרף לס' ריבוא נפשות שעמדו על הר סיני, וכל אחד מהם קיבל את חלקו בתורה,¹⁴⁸ וכולנו צריכים זה לזה, וכולנו ערבים זה לזה¹⁴⁹ לעשות 'מקום תורה' עכ"פ בזעיר אנפין.

ואף שאין לנו עסק בנסתרות להבין את כל סתרי עמקי סודותיו, י"ל שהגמרא מראה לנו על ידי 'גוזמאותיו' של רבי ישמעאל, שראוי ונכון לראות ולהסתכל בעין יפה, להשקיף לטובה באספקלריא מאירה המגדילה¹⁵⁰ את חיי היהדות די בכל אתר ואתר, באופן של 'גדיל תורה ויאדיר!¹⁵¹

[לנו ש]דברים אלו שאומר אינם כפשוטן, אלא הם מסתרי האל 'יתברך'. ובס' 'תומכי תמימים' (לרא"ס יודאסין) ע' תיז: 'אפשר דנק' בן סתריאל על שאמר דברים סתרים ומופלאים'. רביד יוסף (א.ג. טמפלר) ח"ב לבכורות כאן (פיטערקוב תרצ"ב – טו, סע"ד ואילך).

בליקוטי לוי"צ לזח"א (ע' קנח) מצוין 'ועיין ברשימה דהעיד ר"י בן סתריאל לפני רבי בענין שלח', וכעין זה בתורת לוי"צ לש"ס ע' רז ('ועיין ברשימה העיד ר"י בן סתריאל מערקת לבנה, ע"ש') וע' רס ('ועיין ברשימה על מארז"ל העיד ר' ישמעאל בן סתריאל מערקת לבנה לפני רבי כו' בעין עקרת לבנה, ע"ש'). אך רשימה זו לא הגיעה לידינו לע"ע, וחבל על דאבדין.

(148) ראה לקר"ש ח"ג ע' 116 ואילך. וש"ג.

(149) ראה שבועות לט. סנהדרין כז:

(150) ראה סה"מ תקס"ג ע' סא.

(151) ישעי' מב, כא.

'במקומנו!'

ולכן רואים אנו שרבי ישמעאל מחזיק ג' פעמים להדגיש את גודל הענינים הנעשים 'במקומנו!'

(אבל כמובן לא התפאר ר"י במעשה תקלה דביצת בר יוכני ש'טבעה ששים כרכים', והגמרא אכן מתפלאת ושואלת איך אירע דבר נורא כזה? ומיישב רב אשי לתלות את התקלה במקולקל).

ויש לנו ללמוד מדרשתו של רבי ישמעאל, שאף שבא מעיירה קטנטנה שמעולם לא שמענו עליה, לא כבש את פניו בקרע ולא נתבייש לפצות את פיו, אלא הרים את ראשו בגאון לפני רבינו הקדוש להיות דורש טוב לעמו, ועלינו לשבח להמליץ ולהרבות בזכותן של ישראל, לספר גדולות ונצורות בלימוד התורה וקיום המצוות של קהילתנו הקטנה.

'איני דר אלא במקום תורה' כפשוטו¹⁵²

והנה תנן¹⁵³ 'חכמים הזהרו בדבריכם', ולכן נחונן לעורר כאן שאין להקל מפשטות משנתנו לדעת כמה מפרשים, שאכן עדיף לדור רק ב'מקום תורה', להתחזק עם שומרי תומ"צ ש'איש את רעהו יעזורו',¹⁵⁴

שכל ביאורינו מיוסד הוא דוקא על רבי יוסי בן קיסמא, שהיה עוסק בשליחותו של מקום ועבודתו בקודש היתה ללמד תורה, ומשוחח בעניני גאולה ומשיח עם תלמידיו ב'רומי' דארץ ישראל,¹⁵⁵

¹⁵² בכינוס השלוחים העולמי דשנת תשע"ג סיפר לי הרה"ח ר' שמואל לו' ש"י, מוותיקי השלוחים בלונדון אנגליא, שהוא זוכר התוועדות, שרבינו הקשה כמה קושיות במשנת רבי יוסי בן קיסמא, אבל כנראה שלא הספיק לבאר מפני קוצר הזמן. ובהתוועדות ש"פ פינחס ה'תשמ"א האריך רבינו בביאור משנה זו, עיי"ש.

כן מובאת הקושיא מריב"ק בשיחת ש"ם תבוא, ח"י אלול ה'תשי"ג (בביאור תורת הבעש"ט עה"פ 'לשכן שמו שם') סי"ב (תוכנה נעתק בס' כתר שם טוב (הוצאת קה"ת הוספות סי' תכ"ג (ע' תקק ואילך).

ולהעיר, שבהתחלת ספר 'רבי' (טלושקין) באנגלית (ע' 13), תמה איך שלח רבינו שלוחים לפינות נדחות – נגד משנת 'איני דר אלא במקום תורה', ומציין בע' 524 לאתר chabad.org שם נדפס מאמרי באנגלית "Small Town Jewry".

¹⁵³ אבות פ"ה פ"א.

¹⁵⁴ ישע"י מא, ו.

¹⁵⁵ שלא בא שם ריב"ק רק כשתדלן ארעי פלוחי בי קיסר

אבל שליחות זו 'לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים',¹⁵⁶ בבעל עסק שכוונתו להרוויח כסף ו'אבנים טובות ומרגליות' יותר מלבנות 'מקום תורה',

שמלבד שלילת ענין 'הרחק משכן רע',¹⁵⁷ הנה רק כשעוסק להשפיע על סביבתו, לא יושפע מהסביבה, דקיי"ל¹⁵⁸ 'אידי דטריד למפלט, לא בלע', וכן קיי"ל¹⁵⁹ 'אומן בעבידתיה טריד',

שאז זוכה השליח לסייעתא דשמיא שלא יושפע משיטות והשקפות הזרות של אנשי המקום, כפרש"י עה"פ¹⁶⁰ 'ויבואו על העיר בטח... בטוחים היו על כחו של זקן'.

בחירת מקום דירה

וז"ל מענות רבינו בענין בחירת מקום דירה לזוג צעיר:¹⁶¹

'...אברך שעתה נתחתן, (ו)צריך להיות בסביבה של יראי שמים שומרי תורה ומצות, או עכ"פ בסמיכות לה'.¹⁶²

'קביעות דירתם לאחרי החתונה בשעה טובה ומוצלחת – במקום שיש כמה שומרי תומ"צ, מקוה כשרה וכי"ב'.¹⁶³

'לכתבו אודות מקום הסתדרותו לדור בקביעות.

ידועים דברי המורה הגדול הוא הרמב"ם¹⁶⁴: 'דרך ברייתו של האדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו

ברומי דאיטליא.

¹⁵⁶ עירובין נה.

¹⁵⁷ אבות פ"א מ"ז.

¹⁵⁸ עיין חולין קח: קיא. שו"ע י"ד הל' מליחה סס"ט ס"ד, ובפר"ח שם.

¹⁵⁹ ע"ז כ: ב"מ צא.

¹⁶⁰ בראשית לד, כה.

¹⁶¹ מלוקט בס' שלחן מנחם (ח"ו, אהע"ז, סי' נב – ע' רל-רלא).

¹⁶² אג"ק חט"ו אגרת ה'תרפ (ע' שנד).

¹⁶³ אגרות קודש חכ"ה אגרת ט"תי (ע' מא).

¹⁶⁴ הלכות דעות פ"ו בתחילתו. ולהעיר, שברמב"ם הוצאת פרנקל, במקורות וצינונים מציין כאן לברייתא זו דאבות. וכן ברמב"ם 'יד פשוטה' (רבינוביץ).

ולהעיר שביצחק הזהיר אברהם (בראשית כד, ח) 'רק את בני לא תשב שמה', ופרש"י 'בני אינו חוזר, אבל יעקב בן בני סופו לחזור'

מבחינה רוחנית עם פסק הרמב"ם הנ"ל ש'דרך ברייתו של האדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחבריו'?

והביאור בזה הוא, שהלכה זו הקובעת ש'דרך בריאתו של אדם להיות נמשך' – מדברת רק על מי שנמצא בהתחלת העבודה, שאז שהוא מקבל, אך תיכף שהוא נעשה למשפיע – הנה יש לו את הכח להשפיע, כך שאחרים יושפעו מדרכיו.

בעומק יותר: פסק זה מדובר רק במי שנמצא במדריגה כזו שהוא נמשך אחרי מנהגי המקום, אך אם הוא מחליט בכל התוקף שעליו לפעול על הסביבה ולשנותה לטוב – הנה על זה אמרו חז"ל 'הבא לטהר מסייעין אותו' – שניתן לו הכח מלמעלה שלא רק שלא יהא נמשך אחרי אנשי המדינה, אלא אדרבה – יש לו הכח לשנות את אנשי המדינה.

'אל תקרי בניך אלא בוניך'

ויהי רצון שנזכה ללמוד וללמד, 'וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך'. . . בוניך,¹⁶⁹ לבנות 'מקום תורה' בכל אתר ואתר, ונצפה לגאולה – כשאלת תלמידי ריב"ק 'אימתי בן דוד בא', במהרה בימינו.

אחר ריעיו וחבריו נוהג כמנהג אנשי המקום, מזה מובן שיש להשתדל לקבוע דירתו בסביבה חרדים לדבר ה' ומקיימי מצותיו בפועל יום יום, ובפרט מקום דירה לאחרי הנשואין, שיברך הש"ת בבנים ובבנות, הרי הסביבה עיקר גדול בחינוכם לא פחות ואולי עוד יותר מאשר ההורים והשפעתם.¹⁶⁵

'מובן . . שצריכה להיות הדירה בקרב דיירים יראי שמים דוקא, שזהו ענין עקרי, וכל שאר הפרטים שכותב באים לאחרי זה. אלא שמכמה טעמים – בתקופה זו . . מוכרח שתהיה הסביבה גם חסידותית.¹⁶⁶

'הדגשת¹⁶⁷ ההלכה שיהודי צ"ל דירתו בין יהודים שומרי יהדות'.

יש להוסיף, שכנראה שמענות הנ"ל נכתבו לזוגות שאינם תלמידי תמימים וכו',

'אידי דטריד למפלט, לא בלע'

אבל בנוגע ליציאת שליחי חב"ד להפצת היהדות – מועתק בזה מה שכתב רבינו¹⁶⁸ לתרץ כיצד מסתדר ענין ה'שליחות' למקומות נידחים ושוממים

168) נעתק מס' משנה תורה לרמב"ם עם חידושים וביאורים מכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש (מכון 'משנת מנחם'), ח"א (תשס"ה) ע' 207 – ע"פ לקר"ש חכ"ג ע' 449; ח"ג ע' 17 הע' 19. 169) ישע"י נד, יג. סיום מסכת ברכות. ועוד.

165) אגרות קודש ח"כ אגרת ז'תשכ (ס"ע שב ואילך). 166) מענה מיום י"א אלול תשי"ט – תשובות וביאורים (כולל צ"צ, תשמ"ז) ע' 443. 167) כתב-יד רבינו ב'תשורה' כהן-קלמנסון, אדר תשע"ו.